

ČTVRTÁ SEMINÁRNÍ HODINA
Stuttgart, 25. srpna 1919

Připomínky R. Steinera k vývodům účastníků kurzu. Nelámat křidu, jde-li jen o ilustraci výkladu. Vzpřímené držení těla a prostorové představy. Vztah početních úkonů při počátečním vyučování k temperamentům. Geometrie a stereometrie. Kresebné motivy, pohádky, vyprávění o zvířatech ve vztahu k temperamentům. Extrémní projevy temperamentů. Tři „Popelky“ ve třídě.

Rudolf Steiner

Rudolf Steiner: Budeme teď pokračovat v té úloze, kterou jsme si vytkli, a přejdeme k tomu, co nám teď poví pan N. o přístupu k počítání z hlediska dětských temperamentů. Půjde spíše o způsob, jak si počínat při vyučování počtů.

N. pojednává o objasnění zlomků, přičemž nechává dítě rozlomit kus křidy.

Rudolf Steiner: Měl bych zatím jenom tu poznámku, že bych například nepoužil křidu, protože je příliš škoda ji lámat. Vyhledal bych nějaký bezcennější předmět. Postačilo by dřívko nebo něco takového, vidíte? Není dobré, aby si děti hned zvykaly rozbíjet užitečné předměty.

N. se ptá, když dítě neudrží úplně vzpřímenou postavu, když se nedrží rovně, zdali je tím ztíženo chápání prostorových a geometrických forem?

Rudolf Steiner: V znatelné míře ne. U takových věcí záleží mnohem spíše na tendencích, podle nichž je vůbec vybudován lidský organismus, než na tom, jak jsou stavěny jednotlivé lidské osobnosti. Kdysi jsem se s tím setkal obzvláště silně po jedné přednášce v Mnichově, kde jsem vykládal o tom, že má pro stavbu člověka jistý význam, že jeho páteř je umístěna v linii zemského průměru, kdežto zvíře má ve vztahu k tomuto průměru linii svých zad v poloze vodorovné. Potom za mnou přišel jeden učený lékař z Karlsruhe a oháněl se tím, že když člověk spí, má přece páteř ve vodorovné poloze!

- Řekl jsem: Nezáleží na tom, zdali má člověk možnost dávat své páteři různé polohy, nýbrž na tom, že celá stavba člověka je uspořádána architektonicky tak, že jeho páteř je při normálním držení těla vzpřímená, i když ji může uvádět do šikmých nebo jiných poloh.

- Kdybyste to nevzali v potaz, nikdy neporozumíte, jak je možné, že jistá zaměření k lidským smyslům, která můžeme najít ještě v intelektu, se mohou přesto objevit u rodilých slepců. Lidská bytost je zbudována tak, že intelekt je u člověka zaměřen na jeho oči, takže i u rodilých slepců je ještě možné vyvolat představy zaměřené na oko, jde-li o člověka toho druhu jako například *Helen Kellerovou*. Záleží na tendenci, na všeobecných vlohách lidského organismu, nikoli na tom, co může vzejít z náhodných poloh.

Potom bych ještě k výkladu pana N. chtěl přiřčenit asi tolik. Méně záleží na tom, abychom tyto věci kritizovali, protože kritizovat se dá vždycky. Důležité je, že se o těch věcech pojednává a že se pokoušíme se do takových věcí vpravit.

Vyděme teď ze sčítání, a to tak, jak my je budeme chápat. Dejme tomu, že budu mít fazole nebo hromádku bezinkových bobulek. Budu teď pro náš dnešní případ předpokládat, že děti už dovedou počítat, čemuž se ovšem musí také nejprve naučit. Dítě bude počítat, napočítá 27. - „27“, řeknu, „to je součet.“ Budeme vycházet ze součtu, nikoli ze sčítanců! Jaký to má psychologický význam, můžeme sledovat v mé teorii poznání. Tento součet teď rozdělíme na sčítance, na díly nebo hromádky. Jedna hromádka bezinkových bobulek, řekněme 12; další hromádka, řekněme 7; další, řekněme 3; další, řekněme 5. Tím vyčerpáme všechny kuličky: $27 = 12 + 7 + 3 + 5$. Zabýváme se, jak jsme si řekli, sčítacím postupem, který vychází ze součtu 27. Takový postup dám nyní předvést jistému počtu dětí, které mají vyloženě flegmatickou letoru. Budeme si postupně moci uvědomit, že tento způsob sčítání se hodí obzvláště pro flegmatiky. - Potom, protože ten postup je možné provést i zpětně, si budu volat cholerické děti, aby kuličky zase daly zpátky, ale zachováme pořadí 5 a 3 a 7 a 12 je 27. Cholerické děti tedy provedou obrácený postup. Sčítání je v obzvláštním smyslu početním výkonem pro flegmatické děti.

Teď k sobě zavolám některé z melancholických dětí. Řeknu: „Tady je hromádka bobulek z bezinky; spočítej je!“ Dítě přijde na to, že jich je, řekněme, 8. „Vidíš, já bych jich ale nechtěl mít 8, chtěl bych mít jenom 3. Kolik těch kuliček musím odebrat, aby mi zbyly jenom 3?“ Jde o to, aby zjistilo, že je třeba odebrat 5. Odčítání v této podobě je početní výkon především pro melancholické děti.

- Teď vyvolám některé sangvinické dítě, aby ten postup provedlo obráceně. Řeknu mu: „Kolik bylo odebráno?“ A budu chtít, aby mi dítě řeklo, že když z osmi odeberu 5, tedy mi zbydou 3. - Sangvi- nickému dítěti dám zase provést opačný početní výkon. Chtěl bych jenom poukázat na to, že odčítání - ale provedené tak, jak to tady děláme my-je něčím „přednostně“ pro melancholické děti.

Pak si vyberu dítě ze skupiny sangviniků. Zase nasypu na stůl určitý počet bezinkových kuliček, ale musím se postarat, aby ten počet byl použitelný. Musím to přece předem nějak uspořádat, že? Jinak by ta věc vyústila náramně rychle do počtů se zlomky! Dám to tedy spočítat: 56 bobulek. „Teď se podívej, tady mám 8 kuliček. Pověz mi, kolikrát se takových 8 kuliček dá najít v těch 56?“ Jak vidíte, násobení nás vede k dělení. Dítě zjistí, že sedmkrát. - Teď zavolám melancholické dítě, aby postup obrátilo, a řeknu: „Teď nechci zkoumat, kolikrát je obsaženo 8 v těch 56, ale kolikrát tam je obsažena sedmička? Kolikrát by se mi tam vešla sedmička?“ Obrácený postup uložím vždycky opačnému temperamentu.

Cholerikovi předložím nejprve dělení, od malého čísla k největšímu. Řeknu: „Vidíš, tady máš hromádku osmi. Rád bych se od tebe dozvěděl, ve kterém čísle ta osmička vězí sedmkrát?“ Musí přijít na to, že v 56, v hromádce 56 kuliček. - Pak to nechám udělat opačně, tedy obyčejné dělení, od flegmatického dítěte. Pro cholerické dítě použiji dělení v té uvedené podobě. Protože v té podobě to je početní výkon zvláště vhodný pro cholerické děti.

Takovýmto způsobem, když to budu provádět neustále takto, získám možnost použít právě těch čtyř početních operací, abych zaměstnal čtyři temperamenty. Sčítání je spřízněno s flegmatickou povahou, odčítání s melancholickou, násobení se sangvinickou, dělení, při němž výsledkem postupu by měl být dělenec, je spřízněno s cholerickou povahou. - To je to, co bych vás prosil, abyste měli na zřeteli, v návaznosti na to, co řekl pan N.

Obzvláště důležité je, abychom při práci nepostupovali nudně: abychom půl roku pouze nesčítali, pak odčítali a tak dále, nýbrž tyto čtyři způsoby počítání probereme pokud možno ne příliš pomalu

po sobě a budeme pak procvičovat všechny čtyři! Nejdříve jenom asi do 40. Tak nebudeme učit počty podle obvyklého rozvrhu hodin, nýbrž tak, aby si děti procvičováním osvojily tyto čtyři způsoby skoro současně. Shledáte, že se to tímto způsobem dá provádět velmi ekonomicky, a že se u dětí ty způsoby mohou navzájem prostupovat. - Nakonec je také dělení něco spřízněného s odčítáním, a násobení je vlastně jenom opakované sčítání s cholerickým dítětem.

K. navrhuje, aby se geometrie začínala stereometrií.

Rudolf Steiner: U dospělých je možné vycházet od těles, ale proč toužíte vycházet u dětí od těles, a odtamtud teprve přecházet k ploše? Podívejte se, prostorové vztahy jsou, obecně vzato, nepřehledné, jsou velmi nepřehledné především pro děti. Těžko vzbudíte v dítěti jinou než velmi mlhavou představu o prostoru. Trpěla by tím dokonce fantazie, kdybyste po dítěti chtěl, aby si hned představovalo tělesa.

Vy vycházíte z toho, že těleso je něco konkrétního, linie něco abstraktního; tak tomu není. Trojúhelník je už sám o sobě něco naprosto konkrétního, je sám o sobě něčím v prostoru. Dítě vidí silně plošně. Dopustíte se na něm násilí, když mu budete vnučovat třetí rozměr, hloubku prostoru. Má-li dítě použít své fantazie, aby si představilo nějaké těleso, musí mít v sobě už předem prvky potřebné k tomu, aby si mohlo takové těleso ve své fantazii představit. Musí si vlastně už umět představit linii a trojúhelník, než si například dokáže představit čtyřstěn. Je lépe, když dítě už má napřed skutečnou představu trojúhelníka. Trojúhelník je věc pro sebe, není to jenom abstrakce z nějakého tělesa. Jsem přesvědčen, že bychom geometrii neměli učit nejprve jako stereometrii, nýbrž jako planimetrii, jako nauku o obrazcích a jimi ohraničených plochách. To je něco velmi žádoucího, protože to může podpořit to, k čemu dítě rádo obrací svou chápavost, také z toho důvodu, že tak můžeme spojit geometrii s výukou kreslení. Trojúhelník nakreslí dítě poměrně brzo, a neměli bychom otálet příliš dlouho s obkreslováním obrazců, které dítě při geometrii uvidí na tabuli.

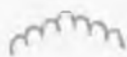
E. předvádí včerejší kresebný motiv, upravený tentokrát pro cholerické a flegmatické děti.

Rudolf Steiner: Pro cholerické dítě to je velmi dobrý motiv. Pro flegmatické dítě bych dal přednost tomu, udělat to kropenatě. Čili dal bych pro flegmatické dítě přednost takovémuhle vypuntíčkování. To vaše je také možnost, ale flegmatické dítě tím bude přece jen příliš málo burcováno k pozornosti.

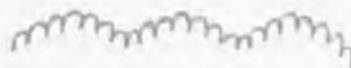
Pak předvádí T. kresby pro melancholické a sangvinické děti.

U této metody bude dobře si uvědomit, že bychom jistě mohli sangvinickým a melancholickým dětem vyjít vstříc tím, že dáme u sangvinického dítěte velmi mnoho na opakování, na obměňované opakování. Uložme sangvinickému dítěti, aby třeba

takovýto motiv:

Pak ještě tři takové kopečky:

Pak znova ještě jednou:

nakreslilo

tak, aby se v tom hodně uplatnilo opakování.

U melancholického dítěte by bylo dobře uvažovat o něčem, v čem se přece jenom uplatní i přemýšlení. Dejme tomu, že by melancholické dítě mělo nejprve vytvořit takovýhle obrazec (a) a pak opačný, doplňující (b):

Tím se dostane fantazie do pohybu. Vyšrafuji teď to, co je původní obrazec (a), a takto ten doplňkový (b). To, co je tady (u a) vyšrafované, bude tady (u b) prázdné. Když byste si představili, že to prázdné je vyšrafované, vznikne vám zase ta původní forma (a). Vnější část musí být protikladem k vnitřní. - Tady máte tedy protiklad k těm kresbám, kde se vyskytuje opakování. Tady, pro melancholické dítě, něco, kde se názor spojuje s myšlenkovým prvkem.

A kde se vyskytuje opakování, se zakroucenými, úponkovými motivy, to je pro sangvinické dítě.

A. vypráví pohádku o „Mariině dítěti“ v podání pro flegmatické dítě.

Rudolf Steiner: Bylo by důležité zvyknout si na dobrou artikulaci v řeči a tím vyvádět děti z dialektu. Paní dr. Steinerová bude předvádět mluvní, artikulační cvičení.

D. vypráví pohádku o „Morčátku“ v podání pro flegmatické děti.

Rudolf Steiner: Radil bych ještě: Pokuste se v takovém případě využívat při vyprávění i pomocných prostředků. Já bych se právě před flegmatickými dětmi častěji ve větě zarazil, pak bych se na děti zadíval, a pak využil toho, že fantazie pracuje dál. Vzbudit na důležitých místech zvědavost, aby děti už trošku uvažovaly dál a samy si to dokreslovaly: „Královská dcera -, ta byla - velmi krásná -, ale méně - dobrá!“ Tento způsob využívání dětské fantazie je právě u flegmatických dětí nejúčinnější.

R. vypráví pohádku „Simeli, otevři se“ pro flegmatiky.

Rudolf Steiner: Využívejte momentu překvapení, momentu zvědavosti.

L. vypráví pro sangviniky příběh o koni, oslu, velbloudu. Kdo je vám milejší, kuň nebo osel?

Rudolf Steiner: Některým melancholikům bude milejší osel! - A ještě tohle: O co bych vás prosil u těchto popisů zvířat, to by bylo jenom to, abyste pokud možno přihlíželi k tomu, aby děti byly podněcovány k pozorování těch zvířat, aby v takových popisech byl skryt opravdový přírodopis.

M. líčí pro sangviniky a melancholiky, jak opice utekla do podstřeší.

Rudolf Steiner: Ano, to by mohlo na melancholiky popřípadě zapůsobit docela dobrým dojmem, ale i tady bych řekl, že by se to mělo ještě trochu vypracovat v tom smyslu, aby se napomohlo samotnému pozorování zvířat.

Jenom bych poznamenal, že bychom neměli zanedbat zřetel na dětský temperament, ale že bychom měli prvních tří až pěti týdnů využít klidně k tomu, abychom pozorovali letory žáků a rozdělili je pak do skupin tak, jak jsme o tom tady mluvili.

Neprohloupíte, budete-li přihlížet i k extrémům letor. Goethe přece razil ze svého názoru na svět tu krásnou myšlenku, že to, co je normální, se dá studovat na nenormálních. Goethe se dívá na nenormální rostlinu, na znetvořenou rostlinu, a normál se učí znát podle druhu znetvoření. Tak můžeme také vést spojující nitky od něčeho úplně normálního k vážným nenormálnostem v tělesně-duševní bytosti člověka, a sami byste přišli na to, jak mohou temperamenty přecházet do duševních abnormálností.

Když se melancholická letora zvrhne a nezůstane v duševních hranicích, nýbrž přesáhne až do tělesného ustrojení, vzniká šílenství. Šílenství je produkt abnormálního vývoje temperamentu v podstatě melancholického. Když se nesprávně vystupňuje flegmatismus, je z toho slabomyslnost, idiotství. Když se zvrhne sangvinismus, vzniká bláznovství. Když se takto vystupňuje cholericnost, je z toho chorobná zuřivost. Někdy budete svědky, že když se člověk dostane do afektu, projeví se v něm takovéto záchvaty šílenství, slabomyslnosti, bláznovství, zuřivosti. Je vždycky třeba se zaměřit na pozorování celku duševního života. Teď se obraťme k ostatním úkolům. Řekl jsem: Co by si dali naši přátelé za úkol, kdyby zakusili u osmi- až devítiletých dětí, které mají před sebou, že za tři až čtyři týdny po začátku školy se z jednoho flegmatického, jednoho cholerického a jednoho melancholického dítěte staly ve třídě jakési popelky, že všichni do nich strkají, že nikdo s nimi nepeče atd. Kdyby se tedy něco takového stalo, jak by se k tomu postavili vyučující a vychovatelé?

Různí účastníci se k tomu vyjadřují.

Rudolf Steiner: Nikdy nedopustíte, aby se děti vzájemně denuncovaly, nýbrž měli byste jiným způsobem přijít na to, v čem je příčina toho, že jsou z nich popelky. Ty děti tím nemusí být samy vinny.

Podívejte se, učitel se dostane často do situace, že by měl pomoci s výchovou dětí. Když děti upadnou do všelijakých nezpůsobů, přijdou třeba maminky a tatínkové a řeknou vám: Moje dítě lže. - Tady byste sotva pochybili, kdybyste dali takovou radu. Řeknete: Vymyslete si nějakou příhodu, nějaký příběh, v němž dítě, které lže, bude dovedeno ad absurdum, protože se samo dostane svou lží do situace, kterou musí uznat za nerozumnou. Když budete dítěti vyprávět takový příběh, pak ještě jeden, a pak ještě jeden toho druhu, pak dítě obyčejně vyléčíte z jeho sklonu ke lhaní.

Podobně bych pro náš případ našel nápravu v tom, kdybyste z těch různých věcí, které byly dnes proneseny o těch třech popelkách, a ze všeho, co můžete o těch dětech zjistit a co se o nich dovíte, vytvořili vyprávění a přednesli je potom před celou třídou. Tím způsobíte, že se ty tři popelky trochu utěší, ostatní se trochu zastydí. Když tohle způsobíte, pak u dětí dosáhnete patrně už napoprvé (a zopakujete-li to, pak docela jistě) sociálního stavu, vzájemného setkávání v sympatii. Dát dohromady takové vyprávění je velmi těžké; ale měli byste udělat aspoň skicu do konce semináře.

Na zítra jiný případ, k jakému také dochází, a který docela jistě nepůjde řešit vyprávěním, jímž jedny děti utěšíte, druhé zahanbíte.

Představte si, že byste zase měli ve třídě děti poměrně mladé, tak osmi- až devítileté, a jeden z těch prcků by připadl na zvláštní uličnictví. To se stává. Někde venku se s tím seznámil, a podařilo se mu tím nakazit celou třídu, takže celá třída se o přestávce oddává tomuto uličnictví.

Schematický učitel dojde k tomu, že celou třídu potrestá. Já ale doufám, že vy do zítřka připadnete na poněkud racionálnější, tj. účinnější metodu. Ten starý způsob trestání totiž vede k tomu, že se učitel dostává do nežádoucího postavení. Bít děti a nechávat je po škole, to vždycky zanechá jisté stopy. Není dobře, když v dětech zůstávají stopy toho druhu.

Mám na mysli zvláštní případ, který se opravdu udál, a při němž se příslušný učitel nezachoval zrovna vhodně: Tehdy si onen prcek usmyslel - a podařilo se mu to -, že poplivne na strop místnosti. Učitel na to dlouho nepřišel. Nebylo možné nikoho zjistit, protože všechny děti se po něm opičily, a celá učebna byla zneuctěna.

Tento morální případ si, prosím, do zítřka promyslete. Budete vědět jenom všeobecně, že celá třída podlehla nákaze.

Nebudete smět vycházet z předpokladu, že byste už předem věděli, kdo s tím začal. Budete muset zvážit, zdali není lepší zříct se toho, že byste na to přišli pomocí denunziace.

Jak byste se k tomu postavili?